

Ante Čović

ETIKA I BIOETIKA

Razmišljanja na pragu bioetičke epohe

Pergamena, Zagreb 2004; 166 str.

Kako već sam naslov djela govori, riječ je o veoma važnom predmetu **etike** i **bioetike**. Pojavak bioetike izazvali su problemi našega postmodernoga života i društva. Bioetika se prvotno predstavila kao nova medicinska etika, dok se danas smatra etikom života. Bioetika je znatno šira i od medicinske etike upravo stoga što obuhvaća i medicinsko-biološka istraživanja, njihove primjene na čovjeka i njihovo društveno normiranje. Današnji pojam *bioetike* obuhvaća ljudsku odgovornost naspram svih oblika života koji postoje u svijetu.

Autor veoma stručno raspravlja o metodološkim i filozofskim aspektima bioetike koja je nastala iz nove medicinske situacije koju je stvorio znanstveno-tehnički napredak. On jasno razlikuje pozitivne i negativne aspekte bioetike analizirajući stavove P. Singera i rekonstruira strukturu bioetičkog postupka. On smatra da bioetika treba ostati vezana uz filozofiju i definira je kao područnu i pluriperspektivnu etiku.

Želeći istaknuti golemu važnost bioetike, autor jasno govori o rastućem bioetičkom senzibilitetu te ističe da započinje nova paradigma – treća znanost – ili bioetička epoha. Naime, autor, analizirajući znanje i moralnost jasno ističe da je starinska znanost, počevši već od Sokrata i Aristotela,

povezivala znanje i dobro (Sokrat=vrlina je znanje; Aristotel=znanje je vrlina) i tako bila etički usmjerena. Novovjeka se znanost na krilima Baconove «velike obnove - *instauratio magna*» (znanje je moć) konstituirala kao znanost s onu stranu dobra i zla. Znanje se shvaća kao moć kojom čovjek potčinjava prirodu radi koristi ljudskoga roda. Tako je nastao generički utilitarizam, a znanost je postala apsolutna i slobodna od moralnih obzira. U suvremenoj znanosti nema više ni drugih integrativnih dimenzija te je suvremeni svijet sveden na znanstveno-tehničku sliku. Upravo stoga «raste i ono spasonosno» (Horderlin) u našem svijetu, a to je početak nove epohe i treće znanosti. Zanimljiva autorova analiza knjige **Skafander i leptir** J.-D. Baubija uz pomoć kategorijalnog aparata egzistencijalističke filozofije. Na Heideggerovom razlikovanju egzistencije i egzistencijalnosti autor navedeno djelo označava kao egzistencijalnu prozu, a Baubyjevo iskustvo «s granice života» razrađuje uz pomoć Jaspersove teorije «graničnih iskustava». Upravo u tome horizontu autor pronalazi egzistencijalnost kao apsolutnu vrijednost života koja se očituje u biopozitivnosti i biopoetičnosti egzistencije. I zbog biopoetike navedeno djelo ulazi u područje bioetike. Naime, iskustvo egzistencijskog izmaka Bubyju nije razotkrilo egzistencijalnost kao **upućenost na istinu bitka** (Heidegger), niti na **predanost transcendenciji** (Jaspers), niti kao **izručnost apsolutnoj slobodi** (Sartre) nego kao **apsolutnu vrijednost života** koja se očitovala kao biopozitivnost i biopoetičnost egzistencije.

Autor jasno ističe da bioetika nije nastala u krugu etičke, već u krugu moralne refleksije, što on jasno razlikuje. Nasuprot

tzv. etici osjećaja (škotska etička struja), karakter morala je, po autoru, refleksivan (Kantova legalnost). Na toj kategorijalnoj podlozi autor i razmatra nastanak bioetike, njezin karakter i razvoj. Bioetika je i nastala kao moralna refleksija unutar «nove medicinske situacije», ali kako se brzo mijenja i želi obuhvatiti čitav život, ona postaje i pokazatelj «nove civilizacijske situacije». Kao takva, već je dostigla razinu etičke refleksije, dok je njezino problemsko područje poprimilo globalne razmjere i postala planetama etika života.

Stoga o njoj treba biti riječi i u nastavnim programima etike u srednjim školama. Naime, u programu etike u srednjim školama učenici bi se trebali upoznati s temeljnim kategorijama i sadržajima filozofske etike tako da ih se uvodi u problemsko područje bioetike i tako im otvori misaone perspektive prema filozofiji povijesti.

Ovo djelo Ante Čovića se može ocijeniti kao izvorno traganje za utemeljenjem *treće znanosti* (bioetike i bioetičkog pristupa) u novoj epohi kada je čitav naš život i svijet postao ugrožen znanstveno-tehničkim pristupom nadmoći nad prirodom i koji se, u konačnici, svodi na korisnost. U tom smislu je ovo značajan doprinos razvoju humanističke znanosti i traženje novih orijentacijskih okvira, kako etičkih tako i filozofskih. On sam u predgovoru veli: »Krizu dovršenosti znanstveno-tehničke civilizacije, koja se kristalizirala upravo u etičkim implikacijama kategorije života, može biti produktivno razriješena u osmišljenom obratu epoha samo na osnovama one duhovnosti iz koje je taj civilizacijski i svjetsko-povijesni ciklus i

proizišao.»

Ovo *znanstveno djelo* autora Ante Čovića je «dokument» o misaonim nastojanjima koja su bila usmjerena na etabliranje etičkih perspektiva u bioetici, te istodobno vođen programatskim zadatkom europeiziranja bioetike.» Tu je njezina izvornost i u usporedbi s drugim djelima koja već postoje na hrvatskom jeziku (Matulić, Šegota, Valjan, Čehok-Koprek, Pozaić). Autorov pristup cjelokupnom problemu novovjeka znanosti i ocrtavanje puta za novu epohu je prikladan i sustavan jer rješenja traži u svjetlu filozofskih i etičkih promišljanja.

Djelo je usmjereno prema čitateljstvu iz kruga humanističkih znanosti, posebice za bioetičare, dakle i za teologe, ali može imati, posebice u nekim dijelovima (npr. 6. pog.) i šire odjeke zbog neposrednosti i bistrine misli.

Djelo pokriva jednu veliku prazninu na hrvatskom jezičnom području upravo zbog sjajne analize novovjekovne znanosti i njezine krize, kao i pokušaja utemeljenja nove bioetičke epohe. Stoga ga valja preporučiti čitateljima jer je istinski doprinos hrvatskoj misli i kulturi.

Luka Tomašević

Ante Čović

ETIKA I BIOETIKA

Razmišljanja na pragu bioetičke epohe

Pergamena, Zagreb 2004; 166 str.

Uvod

Zaključke, konstatacije i stalno opetovanu potrebu o bioetičkoj literaturi na hrvatskom jeziku pretvorio je u djelo Ante Čović svojom knjigom **Etika i**

bioetika. Promišljanja o etici i bioetici te oslikavanje razloga nastanka bioetike uopće i posebice u Hrvatskoj, objavljena u znanstvenim časopisima i dostupna, uglavnom, članovima akademske zajednice, odlučio je ponuditi i staviti na uvid najširoj javnosti. Čitanjem knjige postaje jasno da autor sebi zadaje dvostruku zadaću: prvo, čitatelje vraća na temeljne izvore etičkih vrednota, pokazuje kako njihovo nepoznavanje «stvar» školske provjere znanja, mada i na to, kao nastavnik ima pravo, nego nas upozorava kako neznanje o njima, u dobu u kojem živimo, predstavlja opasnost za život čovjeka i druge oblike života za čije je čuvanje odgovoran sam čovjek. I tako držeći nas odgovornima za sebe i za druge, Čović nas uvodi u svijet u kojem nam postaje jasno što smo sve spremni propustiti, zanemariti, zaboraviti ili, što je još gore, temeljem toga, činiti drugima Drugo. Autor ne ostaje na razini svojih promišljanja nego pokazuje kako intelektualnu znatiželju i znanstveni interes vlasnik riječi «pretače» u dijalog, odnos i praktično djelovanje. Imajući u vidu te dvije zadaće i poruke koje iz njih proistječu, možemo pristupiti čitanju i detaljnijem pregledu napisanog i objavljenog.

Knjiga broji sto šezdeset i šest stranica, sadržajno podijeljenih u šest poglavlja, «uvodne natuknice i napomene» autora te bilješke o tekstovima i kazalo imena. Gotovo ustaljenu i može se reći očekivanu praksu uvoda, predgovora, pogovora i sl. naziva s kojima autor informira čitatelje o pristupu naslovu i sa svime

onima što ispod naslova slijedi, Čović mijenja tako što nas na samom početku uvodi u bit problema i time nas čini «budnima» za ono što slijedi. **Podizanje Pandorina poklopca, Znakovi nove epohe, Novi orijentacijski okvir, Etičke perspektive u bioetici te Otvaranje filozofijskopovijesnih perspektiva**¹ kombinacije su ključnih riječi pomoću kojih je čitanje knjige razumljivije. I za čitatelja, podjednako važno – zanimljivije. Radi isticanja važnosti doprinosa te zbog izbjegavanja monotonije u predstavljanju osvrt je međunaslovima podijeljen u četiri dijela.

Svemu tome treba dodati i podatak da je knjiga pod brojem pet izašla u izdanju biblioteke **Bioetika**, te da je nakladnik **Pergamena** iz Zagreba.

Tri ključna elementa za razumijevanje definicija bioetike

U prvom poglavlju naslovljenom *Novi putovi medicinske etike*² autor upoznaje čitatelje s razlozima nastanka bioetike, objašnjava zašto su medicina i zbivanja oko nje utjecala na pojavu bioetike, određuje odnos bioetike s filozofskom etikom, ukazuje na pozitivne i negativne aspekte bioetike, objašnjava deduktivizam i njegove alternative, te temeljem postojećih definicija bioetike i sadržaja za koje se te definicije vežu određuje bioetici njezino uporište te joj ponudom **nove definicije** daje novo značenje. Jedna je strana «znanstvenotehničkog uspona» u medicini pre-

¹ Čović, A. (2004.). *Etika i bioetika*, Pergamena, Zagreb, str. 9-14.

² Čović, A. (2004.). "Novi putovi medicinske etike", *Etika i bioetika*, Pergamena, Zagreb, str.15-35.

poznatljiva po selekciji pacijenata i odlučivanju o životu i smrti teško oboljelih pacijenata, kao u slučaju utvrđivanja kriterija za priključak na aparat za hemodijalizu (Seattle, 1962.), zatim u traženju odgovora na pitanje tko i kada ima pravo isključiti aparat za održavanje na životu (slučaj Ann Karen Quinlan, 1975./76.), te po pitanju kvalitete života teško oboljelog pacijenta (slučaj Jean-Dominique Bauby 1996./97.). Druga, po jasno iskazanoj nemoći medicine i njezinih predstavnika da sami nađu rješenja za dileme iza kojih stoji odluka o životu ili smrti. Rezultiralo je to, u početku tihim, a kasnije sve glasnijim pozivom svima onima koji su mogli dati doprinos u rješavanju slučajeva, bolje rečeno, konkretnih ljudskih sudbina. Njihovo objavljivanje u javnosti, autorovim riječima rečeno, pridonijelo je stvaranju takve «duhovne klime u kojoj će znanstvena postignuća biti praćena sve tišim aplauzom i sve većim sumnjičenjem»³. Odgovornost za tumačenje te nove klime i snalaženje u situacijama koje iz nje mogu proisteci, a koje su, prije svega etičke naravi, preuzela je na sebe filozofija. Uvidjevši da te situacije i njima pripadajući problemi u sebi sadrže pitanja koja pripadaju i drugim znanostima, poput prava, teologije, sociologije, psihologije, politologije, i dr. uključila ih je u njihovo rješavanje i time započela stvaranje «novog moralnog orijentiranja» u rješavanju posljedica koje za sobom ostavlja znanstveno-tehnološki napredak u

medicini. Slijedom toga otvorila je prostor za nastanak nove znanosti, koja je zbog činjenice što je započela predmet svog istraživanja u medicini dobivala nazive **nova medicinska etika** ili **biomedicinska etika**. Kasnijim, stalnim umnožavanjem sadržaja vezanih za ukupan ljudski život - od njegova nastanka, preko stvaranja uvjeta za njegovo očuvanje, do pitanja vezanih uz umiranje i smrt - te druge oblike života i čovjekovu odgovornost za njihovo održavanje i čuvanje ta znanost će svojim sadržajem, interdisciplinarnim pristupom i interakcijom «različitih moralnih i profesionalnih perspektiva», najaviti novu epohalnu situaciju koju Čović naziva «bioetičkom epohom». Da bi čitateljima bilo jasnije njezino nastajanje te uloga svake discipline koja se bavi etičkim promišljanjima autor prilazi određenju bioetike i njezinom smještanju u znanstveni sustav. Čini to polemizirajući s bioetičarima čiji su članci o naravi, ulozi i važnosti bioetike objavljeni u dvobroju časopisa **Društvena istraživanja**, br. 23-24/96. Iz polemike s Piterom Singerom oko određenja bioetike kao **primijenjene etike** autor «izvlači» pozitivne aspekte bioetike. On ih nalazi u raščlanjivanju bioetičkog problema na njegove sastavne dijelove koji svaki za sebe zahtijeva detaljno razmatranje. U postizanju toga potrebno je utemeljiti i odgovarajući metodološki pristup. Stoga je od velike važnosti autorov doprinos u određivanju bioetičkog metodološkog postupka koji se, prema njegovom viđenju, treba provesti prema sljedećim fazama:

1. Definiranje problema: konkretni problem kao polazište;

³ Ibidem, str. 16.

2. Raščlanjivanje problema na aspekte;
3. Raspravljavanje problema po aspektima;
4. Traženje/nuđenje rješenja⁴.

U drugoj i trećoj metodičkoj fazi, ističe autor, otvara se «interdisciplinarno i pluriperspektivno problemsko polje i plodonosna istraživačka situacija u kojoj se istraživački doprinosi mogu raznosmjerno multiplicirati»⁵. Tragom te misli nastat će i nova definicija bioetike. Put do nje vodi još preko interpretacije «negativnog aspekta» bioetike i određenja njezinog odnosa s filozofskom etikom. Polazeći od Singerove tvrdnje da negativan aspekt bioetike čine strah, nevjerica, svojevrsan otpor u rješavanju danog bioetičkog problema, autor pojašnjava kako je upravo bioetika sa svojim pluriperspektivizmom omogućila da se o takvim stanjima govori, da se za njih daju objašnjenja i traže rješenja. Time je otvoren prostor za «tabu» teme i pojašnjenje slučajeva koje prate situacije borbe za život, intimnog doživljavanja sebe, kvalitete života, shvaćanja smrti, istine i iskrenosti u fazama terminalnih stanja bolesti, u problemima eutanazije, dakle, slučajevima koji najčešće završavaju smrću. Stručnjaci koji profesionalno brinu o takvim medicinskim stanjima, prenosi upozorenja bioetike autor, u njihova sagledavanja i rješavanja trebaju ravnopravno uključiti osobu o čijoj sudbini je riječ te profesije čija se gledišta temelje na moralnim vred-

notama, uvažavanju osobnosti, zaštiti ljudskih prava i širenju istine o stvarnim profesionalnim i ljudskim sastavnicama karakterno određenog dramatičnog slučaja.

Na etičan odnos prema osobi kao i etičan pristup prema problemu zadaćom svojeg postojanja treba uputiti filozofija i njezina etika. Zato joj autor namjenjuje ulogu uključivanja etičkih teorija u raspravu o problemima, te interakciju različitih etičkih pozicija «na terenu» određenih problemskih područja⁶. Ne želeći da se taj odnos shvati kao općeteoretski i općerelacijski autor ga pojašnjava tako što u povratnoj sprezi bioetiku zadužuje za «metodološki zajamčenu otvorenost problemskog polja prema pluralnoj filozofsko-etičkoj sferi»⁷. Razjašnjenjem tog odnosa autor pristupa povezivanju bitnih elemenata bioetike u definiciju bioetike, te kaže: «bioetika je područna, relacijsko-filozofska i pluriperspektivna etika»⁸.

Sva tri elementa bioetike sadržaj su četvrtog poglavlja po kojem je i knjiga nazvana.

Držimo da ga možemo označiti kao ključ za razumijevanje enciklopedijskih i drugih definicija bioetike, kao i za pitanja za koje se te definicije vežu. U toj nakani Čović sustavno tumači razlikovanje između **praktične moralne refleksije** i **teorijske refleksije**⁹ te moralnog i etičkog djelovanja. Ne razumjeti upravo to, slažemo se s njegovom namjerom, značilo bi ili poistovjećivanje morala i etike na jednoj

⁴ Ibidem, str. 21.

⁵ Ibidem, str. 22.

⁶ Ibidem, str. 27.

⁷ Ibidem, str. 28.

⁸ Ibidem, str. 28.

⁹ Ibidem, str. 92.

strani, ili ograničavanje sadržaja i područja bioetike, na drugoj strani. Upravo zbog toga autor ne dopušta niti sebi niti čitateljima ostati bez nužnih objašnjenja. Cijeneći njihovu važnost, navodimo autorove riječi:

«Moralno djelovanje podrazumijeva osviještenost praktične situacije, stvaranje moralne prosudbe i donošenje praktične odluke. Time se zatvara krug praktične refleksije i ocrtava struktura moralne svijesti. **Praktična moralna refleksija** služi isključivo moralnoj orijentaciji u djelovanju i posve je različita od **teorijske refleksije** koja spoznaje i objašnjava svijet. Teorijska refleksija uzima svijet kao predmet u koji nastoji proniknuti i rekonstruirati ga u svom objašnjenju. Pritom ga parcelizira na predmetna područja. Tako i moralno djelovanje, koje u sebi nužno uključuje moralnu refleksiju, predstavlja predmetno područje filozofske i znanstvene refleksije koju nazivamo etikom»¹⁰.

Nakon ovoga svakome tko uzme tumačiti definicije bioetike, posebice one navedene u bioetičkim enciklopedijama postaju jasne njezine sastavnice te potreba za uključivanjem različitih teoretskih promišljanja i praktičnih pristupa u rješavanje problemskog područja zahvaćenog njezinom definicijom. U konačnici, kristalizira se autorov doprinos u objašnjenju bioetike kao «pluriperspektivnog problemskog polja». Sadržajno iza ovoga slijede autorova promišljanja o aktualnosti i važnosti Kantovog pristupa u tumačenju i razjašnjavanju bioetičkih problema,

objašnjenja razloga nastanka bioetike, njezine naravi, te njezine razvojne preobrazbe.

Bioetička epoha

Naslovom *Znanje i moralnost*¹¹ autor upozorava na moralnost kao sastavni dio znanja i znanstvenosti te potom objašnjava što se sve može dogoditi ako znanstvenost zanemari i zaboravi moralnost, te umjesto da služi čovjeku porobi čovjeka, druge oblike života i sveukupnu prirodu. Na istom mjestu učimo razlikovati staru od novovjekovne znanosti, njihove sadržaje i metodološke pristupe, te posebice njihov etički odnos prema predmetu i sadržaju proučavanja. Sve to s autorovom namjerom da nas upozori na to da povijesne tečevine tih znanosti, posebice u etičkoj komponenti, trebamo imati u vidu i uvažavati, upravo danas, kada pred znanstvenim i tehnološkim postignućima čovjek, iako informiran o njihovim «tehničkim» karakteristikama, ostaje zatečen baš u onom dijelu u kojem tehničko postignuće nije vrednovano u odnosu prema njemu i ukupnim posljedicama koje ostavlja za sobom.

Podsjećajući nas na Sokratov odnos prema znanju po kojem je vrlina znanje, Aristotelovo polazište po kojem je znanje vrlina, te Baconovu gledište znanja kao moći - autor sustavno razlaže prednosti i slabosti navedenih pristupa znanja u odnosu prema čovjeku i prirodi. Tako je, uči nas autor, novovjekovna znanost «čovjeku doista priskrbila stvoriteljske moći, dakako ne

¹⁰ Ibidem, str. 92.

¹¹ Ibidem, str. 37-67.

u apsolutnim razmjerima, i omogućila mu da u određenim okvirima postupa kao Bog»¹². Neuvažavanje zabrana iz **Knjige postanka**, posebice onih koje u sebi «sadrže poruku da u ljudskom iskorištavanju prirode postoje granice koje su stvoriteljski zadane»¹³, još od novovjekovnih znanstvenika, slijedimo autorovu misao, prati nas, danas, u svemoći projekatana i demonstratora visokotehnologiziranog znanja i u obliku nemoći konzumenata toga znanja. Sveden na ulogu potrošača brojnih proizvoda bez upozorenja i opomene što mu oni mogu učiniti i čine, te načina na koji su stvoreni, čovjek ostaje zatečen i postaje zbunjen pred spoznajom da oni koji upravljaju i rukuju tim postignućima zaboravljaju, zanemaruju i izostavljaju činjenicu da je njihovo znanje i vještina rukovanja njima namijenjena upravo čovjeku. U ovome dijelu svojeg doprinosa autor ne ostaje samo na razini upozorenja i tumača stanja u kojem smo se zatekli, već nam izlaz nudi u prihvaćanju odgovornosti da «u cjelini stvorenja i cjelini vremena dogledamo sve posljedice stvoriteljskog zahvata»¹⁴. Suočeni s posljedicama koje za sobom ostavljaju znanstvena postignuća, te živeći u epohi samouništenja dorasli smo zaključku, slijedimo autorovu misao, da stjecanje znanja, njegova upotreba i korištenje, uz tehničku i profesionalnu komponentu, trebaju u sebi sadržavati i humanističko-vri-

jednosnu. I upravo je to crta na kojoj za znanje, znanost i čovjeka počinje novo doba, autorovim riječima «nova epoha» koja zahtijeva «promjenu strategijskih odrednica znanja i razvija integrativnu metodologiju»¹⁵. Ta epoha, sudi autor, zaslužuje i naziv «bioetička epoha»¹⁶.

«Obrazac» kvalitete života u praktičnom ispitu

Čovićeva namjera da nam analizom životne sudbine iskazane u knjizi **Skafander i leptir** J.-D Baubyja¹⁷ iskaže svu kompleksnost bioetičkog slučaja te prijeko potrebnu raznolikost humanističkih orijentacija u njegovu sagledavanju, u potpunosti je uspjela.

Naslovom *Biopoetika i bioetika u egzistencijalnoj prozi Skafander i leptir* J.-D. Baubyja analizom konkretne životne sudbine i slučaja Jeana Dominiqua Baubyja autor pokazuje kako se sadržajno i metodološki, a prema predloženoj definiciji pristupa bioetičkoj situaciji koju karakteriziraju pitanja kvalitete života, vlastitog odnosa prema tragično doživljenoj sudbini, emocionalnih stanja koja prate tjelesnu nepokretnost, profesionalnog odnosa prema osobi koja se nalazi u stanju «tjelesne zaključanosti» i misaone slobode, riječju, pitanja odnosa prema vrijednosti života dostojnog čovjeka.

Dvije temeljne vrijednosti toga djela, suglasni smo s autorom, jesu dokumentarna i literarna. Ali, ono što je iznimno važno istaknuti jest to što nas

¹² Ibidem, str. 55.

¹³ Ibidem, str. 57.

¹⁴ Ibidem, str. 58.

¹⁵ Ibidem, str. 65.

¹⁶ Ibidem, str. 65.

¹⁷ Knjiga je prevedena na hrvatski jezik i treća je u redoslijedu objavljivanja u sklopu Biblioteke *Bioetika*.

autor precizno i razumljivo vodi kroz analizu i raspravu slučaja «egzistencijalnog» karaktera. Čini to tako što u dokumentarni dio uvodi stajališta Heideggera, Jaspersa i Sartrea te pomoću njihovih određenja **bitka**, **transcendencije** i **slobode** pojašnjava egzistencijalističku školu mišljenja u filozofiji i njezinu ulogu u bioetičkoj raspravi. Sve to ima višestruka značenja. Ovdje spominjemo ona s kojima se želi pokazati da i unutar jedne škole filozofskog mišljenja s istim nazivnikom postoje različita uporišta i njima odgovarajuće perspektive te ona koja upozoravaju na to da je, ako ne ista, a ono bar slična situacija i u drugim znanostima. Kada je riječ o ovom slučaju onda u teologiji, medicini i psihologiji. Upravo na ovom primjeru autor pokazuje koliko je važno prilikom uključivanja u bioetičku raspravu, brinuti o onim stajalištima i znanstvenim mišljenjima koja vode k određenom rješenju. Time nam on, ustvari, još preciznije određuje interdisciplinarnost, multidisciplinarnost ili njegovim riječima **pluriperspektivnost** bioetike i njezinog dijaloga, te u praktičnom primjeru dovodi u pitanje dosadašnje matematičke pokušaje izračuna formule za kvalitetu života. U korak s tim ide i autorov doprinos u obrazloženju drugog dijela naslova – **biopoetika** pod kojim autor podrazumijeva literarno iskazan «sustav i prikaz vrijednosti koje izražavaju poželjnost života, njegovu ljepotu i čudesnost»¹⁸.

¹⁸ Ibidem, str. 89.

Filozof i bioetičar u praktičnom djelovanju

U preostala dva poglavlja autor pokazuje kako misli iznesene u teoretskom dijelu mogu biti pretočene u praktično djelovanje. U prvom poglavlju namijenjenom obrazovanju, te u drugom poglavlju razgovorima i dijalogu u javnosti, svojim intervjuima u dnevnom tisku, te sudjelovanjem u obrazovnom programu Hrvatskog radija. Kako iz oba ova poglavlja «zrači» autorova dinamična misao i poziv na dijalog i zajedničku aktivnost, opredijelili smo se da ih predstavimo tako da iz njih «izvučemo», po našem sudu, najvažnije autorove poruke. Tako iz poglavlja *Nastava etike u doba bioetike*¹⁹ ističemo i preporučamo autorovu analizu o stanju u obrazovnom sustavu karakterističnom za zemlje u tranziciji. Zatim, aktualizaciju didaktičkog načela «od moralne do etičke refleksije», te posebice angažman na koncipiranju nastavnog sadržaja predmeta **etika** i uvođenju nastavnog predmeta **bioetika** za učenike srednjih škola.

Svjestan doba u kojem žive i načina na koje stječu znanja o vrijednostima i vrijednosnim sustavima današnje generacije učenika srednjih škola, zaključuje autor, šalju poruke da u obrazovnom i odgojnom procesu ne bi smjele biti zakinute za orijentiranost i motiviranost u snalaženju s problemima suvremene civilizacije. Posebice onim za koje će se proglasiti odgovornim. U ime toga, kaže autor, važno je da se učenici «upravo u sklopu nastavnog predmeta etika uvedu u bioetičko problemsko

¹⁹ Ibidem, str. 125-135.

područje i novopostavljeni horizont odgovornosti»²⁰.

U završnom poglavlju knjige naslovljenom **Bioetički razgovori**²¹ čitateljima i slušateljima, dakle najširoj javnosti, autor sustavno, jasno i razumljivo obrazlaže bioetiku i njezine razvojne faze, «bioetičku situaciju» u Hrvatskoj, te odgovara na veoma širok raspon bioetičkih pitanja. Među njima spominjemo problematiku genetičkog inženjerstva, utemeljenja i rada etičkih povjerenstava, «institucionalnih punktova» bioetike u Hrvatskoj, zainteresiranosti znanstvenika i javnosti u Hrvatskoj za sudjelovanje u rješavanju bioetičkih problema o kojima se sve više govori i piše, i sl. Svaki odgovor na postavljeno pitanje nosi u sebi i poziv za dijalog te uključivanje u rješavanje problema bioetičkog područja svima onima koji su odgovorni, koliko za njihovo stvaranje, toliko i onima kojima su posljedice njihova ukupnog učinka namijenjene.

Iz svega navedenog može se zaključiti da je ova knjiga korisno **nastavno štivo** za realizaciju nastavnih sadržaja etike i bioetike, **vodič** za razumijevanje temeljnih etičkih i bioetičkih kategorijalnih odrednica, **dokument** o bioetici i prirodi njezinoga područja, te **svjedočanstvo** o praktičnoj realizaciji teoretski zamišljenog i napisanog. To su i razlozi zbog kojih se naslov **Etika i bioetika** preporučuje za čitanje i odgovarajuću analizu.

Nada Gosić

²⁰ Ibidem, str. 133.

²¹ Ibidem, str. 137-163.

Berislav Pavišić, Petar Veić

Komentar Kaznenog zakona

MUP, Zagreb, 1999, 678 str.

Berislav Pavišić, Petar Veić

Kazneni zakon

LASERplus, Zagreb, 2004, 692 str.

Željko Horvatić, Zvonimir Šeparović i suradnici

Kazneno pravo : posebni dio.

Masmedia ; Sveučilišna tiskara, Zagreb, 500 str.

GLAVA 19. POSEBNOG DIJELA KAZNENOG ZAKONA REPUBLIKE HRVATSKE – KAZNENA DJELA PROTIV OKOLIŠA

U izmjenama i dopunama **Kaznenog zakona** iz 2004. (Narodne novine br. 105.) iza članka 252. dodan je članak 252.a, protupravna gradnja, a iza članka 261. dodan je članak 261.a, protupravna eksploatacija rudnog blaga.

Kao što i sam naslov govori, temeljni pojam kaznenopravne zaštite je okoliš, koji prema Zakonu o zaštiti okoliša u čl. 5. obuhvaća čovjekov okoliš, ali i prirodno okruženje: zrak, tlo, vodu, more, klimu, biljni i životinjski svijet.

Hrvatsko zakonodavstvo je sada na jednom mjestu u posebnoj glavi posebnog dijela Kaznenog zakona (dalje u tekstu: KZ) sistematiziralo i reguliralo kaznena djela protiv okoliša.

POJEDINA KAZNENA DJELA PROTIV OKOLIŠA

Onečišćenje okoliša (čl. 250. KZ-a)

Ovo je primarno kazneno djelo i opisano je u st. 1. : «Tko protivno propisima onečisti zrak, tlo, tekućinu, stajaću ili podzemnu vodu, vodotok ili more, ili na drugi način ugrozi kakvoću zraka, tla, vode, vodotoka ili mora i prirodnog genetskog sklada biološke raznolikosti na širem području i u mjeri koja može pogoršati uvjete života ljudi ili životinja ili ugroziti opstanak šuma, bilja ili drugog raslinja», kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do pet godina, a za počinjenje iz nehaja kazna je novčana i zatvor do godine dana. Počinitelj kaznenog djela onečišćenja okoliša može biti svatko tko, onečisti, ugrozi, ...okoliš, budući da se radi o općem kaznenom djelu, odnosno *delictum communium*. Kazneno može odgovarati samo fizička osoba jer su pravne osobe za onečišćenje okoliša prekršajno sankcionirane. Počinitelj mora bit svjestan mogućnosti nastupanja zabranjene posljedice, u st 1. posljedica je onečišćenje ili ugrožavanje, u stavku 2. izazivanje opasnosti za život ili zdravlje ljudi ili životinja, odnosno uništenje šuma.

Ugrožavanje okoliša bukom (čl. 251. KZ-a)

Zakonski opis je: «Tko protivno propisima proizvede buku koja je pogodna prouzročiti teže oštećenje zdravlja više osoba» kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine, a za počinjenje iz nehaja kazna je novčana ili zatvor do jedne godine. Također se radi o općem kaznenom djelu, *delictum*

communium, što znači da počinitelj može biti svatko tko ostvari zakonsko biće djela. Prema Zakonu o zaštiti od buke, buka je svaki zvuk čija razina prekoračuje najviše dopuštene razine koje su posebno propisane, a s obzirom na vrijeme i mjesto gdje nastaje u okolini u kojoj ljudi rade i borave.

Ugrožavanje okoliša otpadom (čl. 252. KZ-a)

Zakonski opis djela je: «Tko protivno propisima odbacuje, odlaže, sakuplja, skladišti, obrađuje i prevozi otpad ili uopće s njim postupa na način kojim se ugrožava kakvoća zraka, tla, vode, vodotoka ili mora na širem području i u namjeri koja može pogoršati uvjete života ljudi ili životinja ili ugroziti opstanak šuma, bilja ili drugog raslinja», kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine, za počinjenje iz nehaja kaznit će se novčano ili zatvorom do jedne godine. I ovo kazneno djelo je s obzirom na počinitelja, *delictum communium* što znači da počinitelj može biti svatko. Počinitelj manipulira otpadom protivno propisima, a prema Zakonu o otpadu, otpad su stvari i predmeti koje je pravna ili fizička osoba odbacila ili odložila.

Protupravna gradnja (čl.252.a KZ-a)

Djelo je opisano u st.1.: «Tko bez potrebne građevinske dozvole ili protivno propisima ili odlukama nadležnih državnih tijela gradi građevinu», kaznit će se novčano ili kaznom zatvora do tri godine. Tko krene graditi na području koje je proglašeno kulturnim dobrom, zaštićenom prirodnom vrijednosti ili područjem od posebnog interesa za

državu, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

Radnja počinjenja je izvođenje građevinskih radova bez građevinske dozvole. Počinitelji mogu biti sudionici u gradnji, to su: investitor, projektant, izvoditelj radova, revident odnosno fizička osoba ovlaštena za kontrolu projekta, nadzorni inženjer koji mora uskladiti projektnu dokumentaciju s građevinskom dozvolom.

Unošenje radioaktivnog ili drugog opasnog otpada u Republici Hrvatskoj (čl. 253. KZ-a)

Zakonski opis djela glasi: «Tko protivno propisima unese u Republiku Hrvatsku radioaktivni ili drugi opasni otpad štetan za život ili zdravlje ljudi», kaznit će se novčano ili kaznom zatvora do tri godine. Prema **Bečkoj konvenciji** o građanskoj odgovornosti za nuklearne štete iz 1963. godine, radioaktivni otpad je materijal dobiven u procesu proizvodnje ili uporabe nuklearnog goriva ili svaki materijal koji je postao radioaktivan jer je bio izložen zračenju emitiranom u tijeku tog procesa. Prema 2. st. ovog članka, počinitelj može biti kažnjen radi zlorabe položaja i ovlaštenja ako protivno propisima omogući unošenje radioaktivnog ili drugog štetnog otpada štetnog za zdravlje ljudi, kaznom zatvora od 6 mjeseci do 5 godina.

Ugrožavanje okoliša napravama (čl. 254. KZ-a)

Zakonski opis u st.1.: «Tko protivno propisima stavi u djelovanje ili rukuje

napravama, ili odstupi od proizvodnih postupaka kojima se oslobađaju štetne tvari koje mogu ugroziti kakvoću zraka, tla, vode, vodotoka ili mora na širem području te morskih ekosustava i u mjeri koja može pogoršati uvjete života ljudi ili životinja ili ugroziti opstanak šuma, bilja ili drugog raslinja», kaznit će se novčano ili kaznom zatvora do jedne godine, a počinjenje iz nehaja novčano ili kaznom zatvora do 6 mjeseci. Naprave su svi objekti prikladni za izazivanje posljedica ovog djela.

Prenošenje zaraznih bolesti životinja i bilja (čl. 255. KZ-a)

Djelo je opisano u st.1.: «Tko ne postupi po propisima ili naredbama kojima nadležno državno tijelo određuje mjere za suzbijanje ili sprječavanje zarazne bolesti kod životinja ili biljaka i time izazove opasnost od širenja te bolesti ili njezinih uzročnika ili biljnih štetnika», kaznit će se novčano ili kaznom zatvora do jedne godine. Počinitelj može biti svatko, radi se o općem djelu, *delictum communitium*. Propisana je odgovornost i za djelo učinjeno iz nehaja. Najčešće zarazne bolesti su trihinelozna, bjesnoća, tuberkuloza itd. Za krivnju počinitelja je nužna svijest o postojanju obvezujućih propisa.

Proizvodnja štetnih sredstava za liječenje životinja (čl. 256. KZ-a)

Zakonski opis djela: «Tko proizvede radi prodaje ili stavi u promet sredstva za liječenje ili sprječavanje zaraze kod životinja koja su opasna za njihov život ili zdravlje ljudi pa zbog toga uquine veći broj životinja ili dođe do širenja zarazne bolesti», kaznit će se novčanom kaznom

ili kaznom zatvora do jedne godine. Počinitelj može biti svatko jer se radi o općem djelu, *delictum communium*. Djelo se može počiniti isključivo s namjerom. Svi veterinarski lijekovi moraju biti odobreni od nadležnog ministarstva i tek onda stavljeni u promet.

Nesavjesno pružanje veterinarske pomoći (čl. 257. KZ-a)

Zakonski opis djela: «Veterinar ili veterinarski djelatnik koji se pri pružanju pomoći, pregledu, cijepljenju ili liječenju životinje ne pridržava pravila veterinarske struke pa zbog toga nastupi oboljenje, pogoršanje bolesti ili uginuće životinje», kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do godine dana, a propisana je odgovornost i za nehaj.

Protuzakonit lov (čl. 258. KZ-a)

U st. 1. se kaže da ovo kazneno djelo može počiniti svatko: «Tko lovi divljač za vrijeme lovostaja ili na području na kojem je lov zabranjen ili tko lovi zaštićenu životinjsku vrstu, ili tko lovi bez posebne dozvole određenu vrstu divljači za čiji lov je potrebna takva dozvola, ili tko lovi na način ili sredstvima koji su propisom zabranjeni ili kojima se divljač masovno unuštava, ili tko bez odobrenja nadležnog državnog tijela premješta divljač iz njenog obitavališta na drugo mjesto». Za primarno kazneno djelo protuzakonitog lova propisana je novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, drugo kazneno djelo čini se lovom u tuđem lovištu, ali samo ako se ne radi o kaznenom djelu

protiv imovine.

Ovo djelo je pravno normirano sa Zakonom o lovu. Ovo djelo je također *delictum communium*, može ga počiniti svatko, ali samo s namjerom.

Protuzakonit ribolov (čl. 259. KZ-a)

Zakonski opis djela: «Tko lovi ribu ili druge slatkovodne ili morske životinje ili organizme u vrijeme kad je to zabranjeno ili na području u kojem je lov zabranjen, ili tko lovi zaštićene vrste riba ili drugih vodenih ili morskih životinja ili organizama čiji je lov zabranjen, ili tko lovi bez posebne dozvole određenu ribu ili druge slatkovodne ili morske životinje ili organizme za čiji lov je potrebna takva dozvola ili tko lovi ribe ili druge slatkovodne ili morske životinje ili organizme eksplozivom, električnom strujom, otrovom, sredstvima za omamljivanje ili drugim načinom ili sredstvima koji su štetni za njihovo rasplodivanje ili koji su propisima zabranjeni, ili tko bez odobrenja nadležnog državnog tijela premješta ribu ili druge slatkovodne ili morske životinje ili organizme iz njihova obitavališta na drugo mjesto», kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine. Ovo djelo je pravno normirano sa Zakonom o morskom ribarstvu i Zakonom o slatkovodnom ribarstvu.

Mučenje životinja (čl. 260. KZ-a)

Ovo kazneno djelo glasi: «Tko životinju teško zlostavlja ili izlaže nepotrebnim mukama ili joj nanosi nepotrebne boli ili je radi svog izživljavanja izlaže patnjama». Za primarno kazneno djelo

zakonom je propisna novčana kazna do sto pedeset dnevnih dohodaka ili kazna zatvora do šest mjeseci. Teži oblik u st. 2. je kad se čini radi dobivanja oklade ili drugog pribavljanja materijalne koristi npr. borba pasa. Djelo je *delictum communitium*, može ga svatko počiniti, u većini slučajeva oblik krivnje počinitelja je namjera, a iz nehaja se može počiniti 3. oblik kaznenog djela iz st. 3., a to je uskrata hrane ili vode ili tegoban prijevoz životinja.

Pustošenje šuma (čl. 261. KZ-a)

Zakonski opis ovoga djela glasi: «Tko protivno propisima ili naredbama nadležnih državnih tijela siječe ili krči šumu, ili tko podbijeljuje stabla ili na drugi način pustoši šumu, a time ne čini neko drugo kazneno djelo za koje je propisana teža kazna», kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine, a za teži oblik iz st. 2. tko ovo kazneno djelo počini u šumi koja je posebno zaštićena kaznit će se novčanom kaznom i zatvorom do dvije godine. Djelo se može počiniti samo s namjerom, može ga počiniti svatko jer je opće naravi odnosno *delictum communitium*.

Ovo kazneno djelo je, kao i djela protuzakonitog lova i ribolova, često zastupljeno u sudskoj praksi, počinitelji ugrožavaju opstanak šume.

Protupravna eksploatacija rudnog blaga (čl. 261.a)

Opis djela: «Tko protivno propisima ili odlukama nadležnih državnih tijela obavlja eksploataciju rudnog blaga», kaznit će se novčanom

kaznom ili kaznom zatvora do tri godine. Djelo je *delictum communitium*, počinitelj mora biti svjestan kako čini eksploataciju mineralnih sirovina bez odobrenja nadležnog državnog tijela. Štiti se protupravno iskorištavanje rudnog blaga, šljunčarenje riječnog dna ili pjeskarenje morskog dna.

Teška kaznena djela protiv okoliša (čl. 262. KZ-a)

«Ako je kaznenim djelom iz članka 250., st. 1. i 2., članka 251., st. 1. i 2., članka 252., st. 1. i 2., članka 253., st. 1. i 2. i članka 254., st. 1. ovog Zakona prouzročena teška tjelesna ozljeda ili teško narušenje zdravlja više osoba, ili je prouzročena smrt jedne ili više osoba, ili se promjene prouzročene onečišćenjem ne mogu dulje vrijeme otkloniti, ili se prouzroči ekološka nesreća», počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do deset godina, ako se navedenim kaznenim djelima umanjuje kakvoća okoliša, počinitelj će se kazniti zatvorom od jedne do pet godina, također će se na jednak način kazniti ako je prouzročena velika imovinska šteta iz čl. 255., st. 1., čl. 256., st. 1. i čl. 257., st. 3., a ako je prouzročen imovinska šteta velikih razmjera iz čl. 255., st. 2. i 257., st. 2., počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do tri godine. U st. 1. ovog članka spominje se ekološka nesreća koja po **Zakonu o zaštiti okoliša** znači izvanredni događaj prouzročen djelovanjem ili utjecajem koji nisu pod nadzorom, a imaju za posljedicu ugrožavanje života ili zdravlja ljudi i u većem obujmu nanose štetu okolišu.

Ruža Gale